

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 336.71(477)

Н.М. Радченко

СТАНОВЛЕННЯ КРЕДИТНО-БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У МЕМУАРАХ С.Ю. ВІТТЕ

Проаналізовано інформаційний потенціал мемуарів С.Ю. Вітте «Воспоминания» (1866-1911 рр.) для дослідження історії розвитку кредитних установ України. Критичне використання фактичного матеріалу, що містять ці спогади в співставленні з іншими джерелами інформації дозволяє більш повно відтворити різні сторони подій тієї епохи – від зовнішньої політики і міжнародних відносин до народного господарства та питання фінансів.

Умовно у «Воспоминаниях» можна виділити три групи інформації щодо кредитно-фінансової системи: по-перше, дані стосовно державної політики у даній галузі, створення та діяльність загальнодержавних банківських установ; по-друге, інформацію про окремі банкірські дома України; по-третє, портрети політичних, громадських діячів та представників фінансових кіл. Водночас, практично відсутня інформація стосовно діяльності організації дрібного кредиту.

С.Ю. Вітте у мемуарах описує діяльність одеського банкірського дому «Рафалович і К^о», Русько-Азіатського, Волзько-Камського банків та робота Харківської установи Державного банку. Автор говорить про складний характер взаємовідносин банкірських домів з одного боку та Державного банку й Міністерства фінансів з іншого на прикладі падіння одного з найбільших тогочасних українських банкірських домів – одеського банкірського дому Рафаловичів.

Ключові слова: історичне джерело, кредитно-фінансові установи, мемуари, установи дрібного кредиту.

Протягом багатьох років науковці звертаються до мемуарів міністра фінансів та шляхів сполучення (1892-1903 рр.) голови Комітету міністрів (1903-1905 рр.), голови Ради міністрів (1905-1906 рр.) Сергія Юлійовича Вітте як до важливого джерела з історії Російської імперії кінця XIX – початку XX ст. Критичне використання фактичного матеріалу, що містять ці спогади в співставленні з іншими джерелами інформації дозволяє більш повно відтворити різні сторони подій тієї епохи – від зовнішньої політики і міжнародних відносин до народного господарства та питання фінансів. Загалом, мемуари або спогади – особливий вид історичного джерела, яке відображає авторське розуміння минулих подій та історичне самопізнання особистості. У мемуарах розповідь про минуле ґрунтується, у більшій мірі, на особистих враженнях авторів від тих подій які він спостерігав або був їхнім активним учасником, від їх особистого сприйняття. Викладена у мемуарах С.Ю. Вітте інформація

містить такі данні, котрі неможливо знайти у інших джерелах. Загалом, його спогади дають дослідникам деталі, нюанси, що характеризують і окремі факти, і відношення людей у минулому. «... Они (мемуары) до сих пор остаются, наверное, самым популярным, многократно переиздававшимся и наиболее часто используемым историческим источником. Парадокс заключается в том, что трехтомные мемуары Витте дают весьма искаженное представление и о нем самом и государственных деятелях, с которыми ему доводилось общаться. Они крайне субъективны и подчинены его политическим интересам» [8]. У цих словах викладено сам зміст подвійної природи мемуарів, з однієї сторони вони – джерело інформації від прямих учасників подій, а з іншої, спогади завжди несуть на собі відбиток ставлення автора до подій, його суб'єктивну думку. Отже, метою даної роботи є аналіз інформаційного потенціалу мемуарів міністра фінансів Росії С.Ю. Вітте при висвітленні діяльності кредитно-банкових установ на підросійській Україні, оскільки вона була однією з економічно найрозвинутіших земель Російської імперії.

Сама постать державного діяча неодноразово привертала увагу науковців, дослідження одних стосуються безпосередньо життя С.Ю. Вітте, це роботи Б.В. Ананьїча, Р.Ш. Ганелїна [1, 2]. Праці інших, С.В. Куксенко [6], М.В. Мельникова [7] використовують його спогади, для пояснення фінансово-економічних перетворень в імперії на рубежі віків.

Задовго до свого опублікування мемуари Вітте стали предметом жвавих обговорень, адже їх видання відверто боялися багато з сучасників автора, Сергій Юлійович мав славу людини жорсткої, яка не надто переймається авторитетами та почуттями інших: «... Отношение Витте к людям всегда было сутобо утилитарным. Е.В. Тарле точно подметил, что именно на это строились оценки, которые Витте давал современным ему государственным деятелям: «Ты чего хочешь? Помочь мне? Значит, чудеснейший и идеальнейший, хотя бы ты был даже великим князем Сергеем Александровичем или Рачковским. Ты намерен мешать мне? Значит, негодяй, вор, тупица, ничтожество» [8].

С.Ю. Вітте писав свої рукописні записки за кордоном і закінчив роботу над ними у жовтні 1912 р. Взимку 1910-1911 рр. перебуваючи у Петербурзі, він почав надиктовувати «стенографическме рассказы», які були тісно пов'язані з рукописами. Ці розповіді починаються спогадами про дитинство і закінчуються 1911 р.: «...так как я веду свои рассказы, которые воспроизводятся посредством стенограмм, совершенно не подготавливаясь к этим рассказам, а беру из моей памяти то, что я помню, то, конечно, рассказы эти не могут претендовать ни на какую бы то ни было систематичность, ни на полную точность; на что они имеют полное право претендовать – это на то, что в общих чертах все сказанное составляет несомненную правду и излагает обстоятельства дела вполне беспристрастно и добросовестно» [3, с. 133].

Про написані мемуари стало відомо відразу по смерті Вітте. Окремі їхні частини були надруковані під редакцією І.В. Гессена у берлінській газеті «Руль». Також, І.В. Гессен готував мемуари до повного видання у берлінському книговидавництві «Слово» і у 1921 р. вийшов перший том «Воспоминания». У цьому ж році мемуари були видані англійською мовою у США. «На титульном листе американского издания значилось, что оно представляет собой перевод с оригинала рукописи, подготовленной к печати А. Ярмолинским, который в течение многих лет был заведующим славянским отделом Нью-Йоркской публичной библиотеки. ... Как попали рукописи мемуаров в руки американского издателя, а также находились ли эти издательства в какого-либо рода деловых отношениях, нам неизвестно», – зазначають російські дослідники літературної спадщини С.Ю. Вітте Б.В. Ананьїч та Р.Ш. Ганелін. Водночас вони зауважують: «Оба эти издания (а все последующие

представляють собою перепечатку или перевод текста того или иного из них) выполнены таким образом, что полного представления о том, как же выглядят рукописи мемуаров Витте, получить невозможно. Все наши сведения о том, как писались мемуары Витте и как выглядели рукописи, оставшиеся после его смерти, ограничиваются тем, что сообщил об этом в своих вступительных замечаниях к берлинскому изданию И.В. Гессен» [1].

Досліджуючи мемуари важливо визначити, як впливала історична ситуація та атмосфера на написання спогадів. Які фактори могли виступати передумовами і мотивами до створення мемуарів та впливати на їхній зміст. Зрозуміло, що у спогадах С.Ю. Вітте не можливо шукати незацікавленого фотографічного переказу найважливіших подій, учасником та творцем яких він був. Особливо це стосується характеристик політичних та громадських діячів, із якими він співпрацював та у меншій мірі відноситься до відтворення фактичних подій, як-то створення банківських установ, та вироблення політики держави у кредитно-фінансовій сфері. А займаючи найважливіші посади у Російській імперії С.Ю. Вітте, як-ніхто інший знав роботу фінансових установ країни.

У своїх мемуарах Вітте неодноразово звертається до теми державної політики у кредитно-банківській сфері, описує процес створення та банкрутства банківських домів. На одному із перших своїх засідань у якості міністра фінансів С.Ю. Вітте заявив, що у Росії відбуваються ті ж події, які мали місце на Заході: вона переходить до капіталістичного укладу і тому повинен відбутися перехід від землеволодіння, сільського господарства до промисловості та банків.

С.Ю. Вітте описує передумови та процес створення перших державних банківських установ, а саме організацію та перші кроки діяльності Дворянського та Селянського Державних банків: «Дворянский банк основан при Александре III, вопреки мнения министра финансов, почтеннейшего Бунге. Суть его заключается в том, чтобы предоставить государственный кредит дворянству. Это еще малая беда, но затем этим не ограничились, а под различными предлогами устроили так, чтобы дворяне платили менее того, что стоит кредит (т. е. займы) самому государству. С этою целью, вопреки мнению следующего министра финансов, Вышнеградского, прибегли к большому выигрышному займу, т. е. к такой форме кредита, которая осуждена финансовой теориею и практикой. К такому кредиту государство не прибегло даже во время японской войны. Затем вся история дворянского банка представляет сплошную цепь всевозможных ходатайств о льготах дворянского банка в пользу клиентов дворян и жалоб на управляющих дворянским банком в том смысле, что они враги дворянства, потому что не оказывают просимых льгот» [4, с. 462-463].

Тоді ж було засновано й Селянський банк, ніби компенсація за створення першого. Банк цей функціонував мляво, адже обмежувався тільки позиками під землю, яку купували селяни, але не мав права купувати землі за свій рахунок, для пізнішого перепродажу її селянам. Вітте зауважує, що за керівника графа Кутузова була спроба прийняття нового уставу з розширенням функцій банку: «Я весьма сочувствовал этому проекту, составленному по моей инициативе, так как этим путем полагал содействовать увеличению крестьянского землевладения. К моему удивлению, я встретил возражения со стороны некоторых членов Государственного Совета, инспирируемых Дурново и Плеве, но тогда я еще имел силу и, несмотря на все возражения, ко мне присоединилось большинство, и проект, хотя с некоторыми ограничениями, получил утверждение. Дворянское совещание особенно сетовало на эту меру. Его Величество со всех сторон получал записки, указывающая на вредность этой меры, как ослабляющей дворянское землевладение» [4, с. 463].

Виступаючи цінним джерелом інформації щодо діяльності загальнодержавних банківських установ, спогади містять дані й про конкретні українські установи. Вітте описує складний характер взаємовідносин банківських домів з одного боку та Державного банку й Міністерства фінансів з іншого на прикладі падіння одного з найбільших тогочасних українських банківських домів – одеського банківського дому Рафаловичів.

Банківський дім «Рафаловичі и К^о» було відкрито у Одесі 1843 р. Його головою був Давид Рафалович. На кінець 1860-х років, дім мав щорічні обороти до 50 млн. рублів та відігравав значну роль у розвитку промисловості та торгівлі регіону. На початку 1891 р. коли виникла загроза його нестабільності ним керував брати Рафаловичі, у першу чергу старший Олександр. На той час дім підтримував тісні стосунки з великим поміщиком одеського регіону, одним із значних державних діячів 70 – 80-х рр. XIX ст. Олександром Агеевичем Абазою. Останній займаючи посаду голови Департаменту державної економіки Державної ради, а з 1880 по 1881 рр. міністра фінансів, справляв значний вплив на економічну політику держави. Він називав О.Ф. Рафаловича «мій банкір» та доручав йому різні доручення.

У 1890 р. міністр фінансів І.О. Вишнеградський готував введення золотого грошового обігу на основі девальвації кредитного рубля й для цього міністерство прийняло рішення скуповувати золото та вести гру на пониження рубля. О.А. Абаза був ознайомлений з програмою дій міністра фінансів і вирішив скористатися нею для власного збагачення. Він прийняв участь у грі на пониження та втягнув у неї дім Рафаловича. Проте, банкір Олександр Рафалович не був посвячений у суть операції. Він лише виконував розпорядження Абази, що передавалися йому телеграфом, однак Рафалович вирішив не лише виконувати розпорядження, а й вкласти у це кошти банку. Між тим рубль продовжував рости і у результаті продажу Абаза й Рафалович кожен понести збитки, близько 800 тис. рублів. Рафалович звернувся за поясненнями до Абази, проте той відмовився їх надати й наказав продовжити гру. Тоді банкір змінив тактику й одночасно, виконуючи накази О.А. Абази, за свій рахунок став грати на зростанні рубля. Тим часом курс почав стрімко падати і у результаті Абаза не лише відіграв програму, але й заробив на цій операції близько 900 тис. рублів, а банківський дім Рафаловича розорився.

По даним наданим Рафаловичем на перше січня 1891 р. дефіцит його банку складав від 1,5 до 1,8 млн. рублів, майно для покриття дефіциту оцінювалося на 2 млн. 399 тис. рублів. О.А. Абаза почав кампанію за організацію допомоги банку, й звернувся до І.О. Вишнеградського та С.Ю. Вітте. Вишнеградський, як свідчить у спогадах Вітте не міг відмовити Абазі, тому що потребував його допомоги у інших справах. «В это время Вышнеградский, – писал С.Ю. Витте, – проводил новый таможенный тариф, первый протекционный таможенный тариф в России, и так как Абаза был председателем Департамента экономии, то Вышнеградский мне говорил: «Я без Абазы это дело провести не могу, он мне необходим; так как в этом он мне окажет содействие, я исполню его просьбу» [3, с. 211].

На протязі 1891 р. Вишнеградський тричі звертався до імператора з докладами з приводу банківського дому Рафаловичів. 4 березня, 31 травня та 14 червня. Для надання допомоги Рафаловичам було створено синдикат банків, на чолі з державним банком. Не дивлячись на порушення уставів банків синдикат прийняв рішення видати під соло-векселя дому Рафаловичів позику у розмірі не більше 2 млн. рублів з 4% річним строком не більше ніж на три роки, 3/5 позики були віднесені на рахунок Державного банку. Забезпеченням для позики мало стати майно сім'ї Рафаловичів, а також майно маєтків кримського поміщика К.А. Дуранте. Його дочка була заміжня за молод-

шим братом Рафаловичів. Згодом виявилось, що дім Рафаловичів може надати у заставу майна не на вказану суму, а лише на 1 млн. 596 тис. рублів. Також виявилось, що окрім видачі синдикатом 1 997 957 рублів 80 копійок непокриті зобов'язання банкірського дому перевищували наявні у нього кошти на суму у 1 млн. 700 тис. рублів. У зв'язку з чим Вишнеградський з дозволу імператора припинив фінансування банкірського дому. У серпні 1891 р. було створено адміністрацію для ліквідації банкірського дому Рафаловичів. Проте вона у свою чергу відкрила клопотання про видачу їй синдикатом ще 300 тис. рублів для останніх розрахунків з кредиторами.

О.Ф. Рафалович звернувся з таким же проханням безпосередньо до С.Ю. Вітте та показав йому свою переписку з О.А. Абазою. Банкір погрожував у разі відмови видачі йому необхідної позики, подати до суду й надати справі розголосу, вказавши справжню причину краху дому та роль у цьому Абази.

За словами Вітте у січні 1893 р. для остаточного вирішення справи було проведено спеціальну нараду під головуванням М.Х. Бунге й самого Вітте уже у якості міністра фінансів. Нарада відмітила «исключительную форму оказанной дому Рафаловича поддержки» та виказала критику дій Вишнеградського, проте надала необхідну банку позичку за рахунок Державного банку. Адже усі попередні витрати виявилися б марними, а «ненормальные и невыгодные стороны этого дела получили бы широкою огласку» [4, с. 216]. Рішення наради було погоджено з імператором, а 1 грудня 1893 р. було офіційно оголошено про припинення існування одеського банкірського дому «Ф. Рафалович і К^о».

Окрім, подій навколо вищезгаданого одеського банкірського дому у мемуарах згадується діяльність на території України Русько-Азіатського, Волзько-Камського банків та робота Харківської установи Державного банку.

Наводить у спогадах Вітте характеристику існуючих порядків у різноманітних акціонерних товариствах, що набули на той час великої популярності. За численними свідченнями архівних даних однією з найбільш розповсюджених проблем подібних товариств була видача без належного контролю позик та як результат масове неповернення взятих коштів. Яскравим прикладом виступає історія з одним таким собі паном Сущовим: «... у этого старичка есть сын; сын этот кончил курс правоведения (Суцов также бывший правовед.) (а известно, что все правоведы поддерживают друг друга, это есть своего рода еврейский кагал); затем он поступил кассиром в какое-то общество и в этом обществе, – говорит, – он растратил 50.000 руб. Внести он их не мог. Должна была быть назначена в скором времени ревизия, которая и обнаружила бы эту растрату 50.000 р. Вот старичок, – говорит, – и пришел ко мне умолять, чтобы я как-нибудь этому делу помог, как бы ни будь это дело устроил.

– Как же-я говорю, – вы устроили? Внесли деньги?

– Нет, – говорит, – ничего я не внес, а вот, – говорит, – как я это устроил.

Я спросил у этого старичка: каким же образом ваш сын мог такие деньги взять? – Тогда он мне рассказал о порядках, какие существуют в этом обществе, причем оказалось, что благодаря порядкам, существовавшим в этом обществе, каждый кассир мог делать с деньгами, что ему угодно. – Когда старичок это мне рассказал, я говорю ему: – Нет, я вам не верю. Если так, если порядки в обществе таковы, то, пускай ваш сын украдет еще 100.000 руб., а вы мне их и принесете.

На другой день, – говорит, – приходит вдруг ко мне старик и приносит 100.000 руб. Тогда – продолжал Суцов, – я взял эти 100.000 руб. и поехал в Общество, приехав туда, я просил собрать правление и говорю правлению: – Вот у вас какие порядки. У вас кассир при таких порядках может красть сколько ему угодно. Я требую, чтобы была сделана ревизия...

Они это, конечно, отрицали. – Я могу вас уверить, – говорит Сушков, что из кассы у вас украдено 150.000 руб., но так как кассир правовед, то мне хочется ему помочь. Заплатить 150.000 р. – я не могу. – А, если хотите – это дело покрыть, то 100 тысяч рублей – я дам, а вы покройте остальные 50.000 р. Я положил эти 100.000 р. Они сделали между собой складчину и, чтобы не делать скандала, доплатили остальные 50.000 р. Этот кассир подал в отставку, ушел из этого общества, – тем все и кончилось» [3, с. 309-310].

Описати людину Вітте вмів декількома влучними словами, хоча звичайно його характеристики доволі суб'єктивні. Так, згадуючи про професора Київського університету Афіногена Яковича Антоновича, у подальшому товариша Міністра фінансів, Вітте зазначав: «... Антонович был недурной человек, порядочный русский профессор, но замечательно хитрый хохол; очень маленький по своему характеру и мировоззрению. В деталях, конечно, он меня сбивал. Так например, он принял значительное участие в преобразовании Государственного Банка, и, если бы его не было, то новый устав Государственного Банка был бы иной; он бы в большей степени отразил ту основную мысль, что банк нужно преобразовать именно потому, что государство решило совершить денежную реформу, основанную на металле. Антонович ввел туда различные параграфы, которые я пропустил, расширяющее деятельность Государственного Банка в смысле выдачи различных долгосрочных ссуд, основанных не на верных и краткосрочных обеспечениях» [4, с. 79-80]. Слід зазначити, що обіймаючи посаду міністра фінансів С.Ю. Вітте цінував цього вченого як відомого фахівця в галузі економіки та фінансів і тривалий час сприяв його громадській та державній кар'єрі. Проте у березні 1896 р. А.Я. Антонович подав у відставку, так як розійшовся з впливовим Вітте у поглядах на золоту валюту. Київський цензор А.А. Сидоров у своїх спогадах писав: «Після падіння Вітте, – згадує цензор, – Антонович возив до Петербурга якісь свої проекти, намагався знову зайняти позицію у бюрократичному світі, але безуспішно... Після цього він зовсім пішов у тінь...» [9].

Досить часто С.Ю. Вітте писав відверто неприємні речі за своїх сучасників, так відомий банкір, вчений, меценат Бліох Іван Станіславович постає у його мемуарах не у кращому світлі. Адже саме слова Вітте підтверджують думки, що не усі праці, які виходили за його ім'ям, написані ним особисто: «Все его ученые труды писались не им, а писались различными писателями и специалистами за деньги, которые он им платил. Сам же Блюх только составлял, и то с помощью своих сотрудников, программу тех трудов, которые он предлагал издавать...» [4].

Однак, нам більш цікавою є характеристика яку Вітте надає Бліоху у «Воспоминаниях» та співвіднесення розвитку банківської справи із будівництвом залізниць, яке розкриває Сергій Юлійович: «Блюх, который прежде был маленьким железнодорожным подрядчиком, ... сделался железнодорожным королем. Карьера этого лица вообще довольно интересная, и я ее расскажу для того, чтобы можно судить, каким образом в те времена появлялись железнодорожные короли с громадным влиянием и с громадным состоянием и которые пользовались громадным авторитетом благодаря своим железным дорогам и банкам. Раз кто либо находился во главе железных дорог, то, естественно, он находился и во главе тех или других банков, так как все денежные операции производятся через банк. Таким образом, благодаря всему этому, лица эти имели самое крупное общественное влияние; они имели влияние даже на высший класс имущественных лиц. Как я уже говорил, Блюх был маленьким подрядчиком, который брал подряды на устройство части какой-нибудь станции или какой-нибудь платформы, в этом роде, словом, был простым подрядчиком-еврейчиком, совсем необразованным, но человек он был чрезвычайно способный» [4, с. 103-104].

Загалом мемуари Сергія Юлійовича містять на своїх сторінках прізвища багатьох політичних та громадських діячів, вчених та фінансистів причетних до діяльності банківських та кредитних установ. Окрім, вищезгаданого професора А.Я. Антоновича та банкіра І.С. Бліоха, Вітте пише про професорів П.П. Мігуліна і О. Постнікова, керівників Державного банку Ю.Г. Жуковського та Е.Д. Плеске, міністрів фінансів М.Х. Бунге, І.О. Вишнеградського та В.М. Коковцова, керівника Селянського та Дворянського державних банків О.І. Путілова, очільника Волзько-Камського банку П.Л. Барка.

Таким чином, умовно у «Воспоминаниях» С.Ю. Вітте можна виділити три групи інформації щодо кредитно-фінансової системи: по-перше, дані стосовно державної політики у даній галузі, створення та діяльність загальнодержавних банківських установ; по-друге, інформацію про окремі банкірські дома України; по-третє, опис політичних, громадських діячів та представників фінансових кіл. Водночас, практично відсутня інформація стосовно діяльності організацій дрібного кредиту.

Значний інтерес для подальшого дослідження представляють опубліковані у різні роки щоденники та спогади інших державних діячів, високопоставлених чиновників, які керували фінансовою політикою держави у другій половині XIX – початку XX ст.: Є.І. Ламанського, В.М. Коковцова, П.О. Валуєва, В.І. Ковалевського, Ф.Г. Тернера, О.О. Половцева, П.Л. Барка.

Література

- 1. Ананьич Б.В.** Банкирские дома в России 1860–1914 гг.: Очерки истории частного предпринимательства. – 2-е изд., испр. и доп. / Б.В. Ананьич. – М. : РОССПЭН, 2006. – 296 с.
- 2. Ананьич В.Б.,** Ганелин Р.Ш. Опыт критики мемуаров С.Ю. Витте (в связи с его публицистической деятельностью в 1907 – 1915 гг.) / В.Б. Ананьич, Р.Ш. Ганелин // <http://www.prometeus.nsc.ru/biblio/vitte/memcrit.ssi>.
- 3. Витте С.Ю.** 1849 – 1894: Детство. Царствования Александра II и Александра III / С.Ю. Витте // Воспоминания. – М. : Соцэкгиз, 1960. – Т. 1. – 556 с.
- 4. Витте С.Ю.** 1894-окт. – 1905: Царствование Николая Второго-I / С.Ю. Витте // Воспоминания. – М. : Соцэкгиз, 1960. – Т. 2. – 639 с.
- 5. Витте С.Ю.** 1905 – 1911: Царствование Николая Второго-II / С.Ю. Витте // Воспоминания. – М. : Соцэкгиз, 1960. – Т. 3. – 723 с.
- 6. Куксенко С.В.** Формирование и развитие буржуазной концепции финансовой политики России в конце XIX – начале XX века: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук (07.00.02)/ Сергей Владимирович Куксенко. – Ярославль : Б/и, 2004. – 21 с.
- 7. Мельников М.В.** Финансовая реформа С.Ю. Витте : автореферат дис. ... кандидата исторических наук : 07.00.02 / М.В. Мельников. – Владимирский гос. пед. ун-т.
- 8. Тарле Е.В.** Граф С.Ю. Витте. Опыт характеристики внешней политики / Е.В. Тарле. – Л., 1927.
- 9. Без** минулого немає нації. До 160-річчя з дня народження А.Я. Антоновича // http://yurincom.com/ru/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?id=3270.

Literatura

- 1. Anan'ich B.V.** Bankirskie doma v Rossii 1860 – 1914 gg.: Ocherki istorii chastnogo predprinimatel'stva. – 2-e izd., ispr. i dop. / B.V. Anan'ich. – M. : ROSSPJeN, 2006. – 296 s.
- 2. Anan'ich V.B.,** Ganelin R.Sh. Opyt kritiki memuarov S.Ju. Vitte (v svjazi s ego publicisticheskoy dejatel'nost'ju v 1907 – 1915 gg.) / V.B. Anan'ich, R.Sh. Ganelin // <http://www.prometeus.nsc.ru/biblio/vitte/memcrit.ssi>.
- 3. Vytte S.Yu.** 1849 – 1894: Det'stvo. Tsarstvovanyya Aleksandra-I y Aleksandra-III / S.Yu. Vytte // Vospomynanyya. – M. : Sotsək·hyz, 1960. – T. 1. – 556 s.
- 4. Vytte S.Yu.** 1894-okt. – 1905: Tsarstvovanye Nykolaya Vtoroho-I / S.Yu. Vytte // Vospomynanyya. – M. : Sotsək·hyz, 1960. – T. 2. – 639 s.
- 5. Vytte S.Yu.** 1905 – 1911: Tsarstvovanye Nykolaya Vtoroho-II / S.Yu. Vytte // Vospomynanyya. – M. : Sotsək·hyz, 1960. – T. 3. – 723 s.

6. Kuksenko S.V. Formirovanie i razvitie burzhuaznoj koncepcii finansovoj politiki Rossii v konce XIX – nachale XX veka: avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata istoricheskikh nauk (07.00.02)/ Sergej Vladimirovich Kuksenko. – Jaroslavl' : В/і, 2004. – 21 s.

7. Mel'nikov M.V. Finansovaja reforma S. Ju. Vitte : avtoreferat dis. ... kandidata istoricheskikh nauk : 07.00.02 / Vladimirs'kij gos. ped. un-t.

8. Tarle E.V. Graf S. Ju. Vitte. Opyt harakteristiki vneshnej politiki / E.V. Tarle. – L., 1927.

9. Bez minulogo nemaє nacii. Do 160-richchja z dnja narodzhennja A.Ja. Antonovicha // http://yurincom.com/ru/yuridichnyi_visnyk_ukrainy/overview/?id=3270.

Радченко Н.Н. Становление кредитно-банковской системы Украины в мемуарах С.Ю. Витте

Проанализирован информационный потенциал мемуаров С.Ю. Витте «Воспоминания» (1866-1911 гг.) для исследования истории развития кредитных учреждений Украины. Критическое использование фактического материала, содержащегося в этих воспоминаниях в сопоставлении с другими источниками информации позволяет более полно воссоздать разные стороны событий той эпохи – от внешней политики и международных отношений до народного хозяйства и вопросов финансов.

Условно в «Воспоминаниях» можно выделить три группы информации о кредитно-финансовой системе: во-первых, данные о государственной политике в данной области, создание и деятельность общегосударственных банковских организаций; во-вторых, информация отдельных банковских домов Украины; в-третьих, портреты политических, общественных деятелей и представителей финансовых кругов. В то же время, практически отсутствует информация о деятельности организаций мелкого кредита.

С.Ю. Витте в мемуарах описывает деятельность одесского банковского дома «Рафалович и К^о», Русско-Азиатского, Волго-Камского банков и работу Харьковского отдела Государственного банка. Автор говорит о сложном характере взаимоотношений банковских домов с одной стороны и Государственного банка и Министерства финансов с другой на примере падения одного из крупнейших украинских банковских домов того времени – одесского банковского дома Рафаловичей.

Ключевые слова: исторический источник, кредитно-финансовые учреждения, мемуары, учреждения мелкого кредита.

Radchenko N.M. N.M. Formation of credit and banking system of Ukraine in memoirs S.Y. Witte

For many years, scientists turn to the memoirs of Minister of Finance and connections (1892-1903), Chairman of the Committee of Ministers (1903-1905), Chairman of the Council of Ministers (1905-1906) S.Y. Witte as an important source of the history of the Russian Empire late XIX – early XX century.

Critical use of factual material containing these memories in comparison with other sources of information allows better recreate different sides of events of that epoch – from foreign policy and international relations to the economy and finance issues. In general, memoirs or reminiscences – a special kind of historical source that reflects the author's understanding of past events and historical self-identity. In his memoirs, the story of the past is based, to a greater extent on personal impressions authors of the events that he observed or was their active member, from their personal perception. Information that was described in memoirs of S.Y. Witte included data which could not be found in other sources. It is clear that in memoirs of S.Y. Witte is not possible to find disinterested photographic transfer of major events, the member and creator he was of which, he was. Especially, this concerns characteristics of political and public figures with whom he worked and to a lesser extent refers to recreation of actual events, such as the establishment of banking institutions, and the development of policy in the credit and financial sphere. And occupying the most important positions, as no one else S.Y. Witte knew the work of financial institutions.

Key words: historical source, financial institutions, memoirs, small credit institutions.